Րաֆֆի

Դավիթ Բեկ

3 - ԻԸ

Արծվանիկ կամ Նախիջևանիկ§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ կոչված ավանը մի ժամանակ Բարգյուշատի********** վիճակի գյուղաքաղաքն էր: Այդ ավանը գոյություն ունի մինչև այսօր, գտնվում է մի լեռնային բարձրավանդակի արևմտյան կողմից առապարի վրա: Այստեղից երևում են Բարգյուշատի անտառապատ լեռնադաշտերը, որոնք սքանչելի տեսարաններով տարածվում են մինչև Երասխի հովիտը: Այստեղից երևում են հեռավոր Ղարադաղի բարձրագագաթ սարերը, որոնք տարածվում են Երասխի աջ ափերի վրա:

Արծվանիկից դեպի ցած, սարի ստորոտից սկսվում է մի գեղեցիկ, բոլորաձև հովիտ, որը կտրատվում է խորին ձորերով: Այդ ձորերի մթության մեջ, մինը մյուսի մոտ, թաքնված են՝ Չափնիս, Ընկենանց, Սևքար, Շաբադին հայաբնակ գյուղերը: Հիշյալ գյուղերը 2-3 ժամի ճանապարհով միայն հեռու են Արծվանիկից:

Արծվանիկը այժմ կորցրել է իր հին նշանակությունը, բայց նրա վաղեմի փառքի փշրանքները տակավին պահպանվել են: Ավանի ստորոտում մինչև այսօր երևում են մի հին ամրոցի ավերակների հետքերը, երևում են խորին այրեր, մթին քարանձավներ, որ գտնվում են այդ ամրոցի մոտ, որոնք առաջ ծառայում էին որպես պատսպարաններ, որպես թաքստի տեղեր:

Արծվանիկից շատ հեռու չէ այդ ավանի գերեզմանատունը, որ ունի առանձին եկեղեցի: Մի նեղ ճանապարհ տանում է դեպի ննջեցյալների հանգստարանը:

Այդ ճանապարհի մի կողմում, մենավոր կաղնի ծառի հովանիի տակ, կա մի առանձնացած գերեզման, որի վրա ձգած է մի հասարակ քար առանց խաչի և արձանագրության: Ինչո՞ւ է նա առանձնացել, ինչո՞ւ է նա բացակա հասարակաց գերեզմանատնից, որ հեռու է նրանից մի հարյուր քայլով միայն:

Այդ գերեզմանը, թեև արհամարհված է մարդերից, բայց նրանցից մոռացված չէ: Հասարակաց գերեզմանատունը տեղ չտվեց նրան իր հասարակության մեջ: Բայց ամեն անգամ, երբ քահանան անցնելով նրա մոտից, գնում է ննջեցյալների հանգիստը օրհնելու,— ամեն անգամ, երբ տոհմայինները գնում են իրանց հարազատների շիրիմների վրա խունկ ծխելու, աղոթելու,— ամեն անգամ, երբ մշակը գնում է դաշտը վար վարելու, նրանք անցնում են այդ մենավոր գերեզմանի մոտով, անցնում են թքելով նրա վրա և անեծք կարդալով:

Այն օրից, որ այդ գերեզմանը գոյություն ունի, անցել է մեկ ու կես դար, բայց ժողովուրդը դեռ չէ ներել նրան: Ժողովուրդը միշտ անիծում է նրան: Հարցրու պատահած մարդից, թե մանուկ կլիներ նա և թե ալևոր,— ումն է պատկանում այդ նզովյալ գերեզմանը: Նա քեզ կպատասխանե.

Դա մելիք Ֆրանգյուլ դավաճանի գերեզմանն է. հենց այստեղ սպանեցին նրան, այստեղ էլ թաղեցին: Նրա դիակը թույլ չտվեցին թաղել հասարակաց հանգստարանում, ննջեցյալների հանգիստը չպղծելու համար:

Հետո ձեր խոսակիցը ավելի հեռու կգնա պատմական մանրամասների մեջ ու ձեզ կասե.

Տեսնո՞ւմ եք այս ամրոցի ավերակները, որ երևում են ձորի մյուս կողմում. դրանք մի ժամանակ շեն էին և պատկանում էին հենց այդ դավաճանին: Երբ նրան սպանեցին, ամրոցն էլ քանդեցին:

Ովքե՞ր քանդեցին:

Մեր պապերը,— կպատասխանե նա. դավաճանը մեր երկրին շատ վնասներ է տվել, դրա համար էլ սպանեցին նրան:

Յատուկ Պոէմ

Հետո կավելացնե նա այնքան հետաքրքիր պատումներ «դավաճանի» մասին, որոնք մոռացված են մեր գրավոր պատմության մեջ, բայց հարյուր հիսուն տարի կենդանի մնացին ժողովրդի հիշողության մեջ և գուցե երկար կենդանի կմնան:

Մելիք Ֆրանգյուլին հարկ չկա նորից ներկայացնել մեր ընթերցողներին, որովհետև նրանք ծանոթ են այդ չարագործի հետ մեր վեպի առաջին գրքի մեջ: Բայց այն օրից շատ փոփոխություններ պատահեցան նրա կյանքի մեջ, այդ փոփոխությունները մենք կպատմենք մի քանի խոսքով միայն:

Ընթերցողը հիշում է, որ մելիք Ֆրանգյուլը Բարգյուշատի կառավարությունը ստանալու համար, Չալաբիան կոչված թյուրք ցեղի իմամի մոտ ընդունեց մահմեդականություն և իր աղջիկը խոստացավ նրան կնության տալ: Իմամի միջնորդությամբ Ֆաթալի խանից ստացավ նա Բարգյուշատի մելիքությունը:

Ծերունի իմամը իր դերվիշի հրաշալի մաջուններով աշխատում էր վերադարձնել իր մանկությունը, որ մելիքի գեղեցիկ աղջկա ամուսինը դառնա: Բայց մաջունները չօգնեցին, իմամը մեռավ, և օրիորդը թեև ազատվելով փտած ծերուկի կինը լինելուց, բայց նրա հայրը Ֆաթալ խանի հետ իր հարաբերությունները միշտ բարեկամական պահելու համար, իր աղջկան տվեց նրա եղբայր Աղասի խանին: Դրանով նրա աստիճանը բարձրացավ, բացի մելիքությունից, ստացավ խանի մոտ նազիրի պաշտոնը:

Երբ Դավիթ բեկը հայտնվեցավ, Սյունյաց աշխարհի պետերից երկու մարդ միայն չմիացան նրա հետ. մեկը Տաթևի մելիք Դավիթ ուրացողը, մյուսը, Արծվանիկի մելիք Ֆրանգյուլ ուրացողը: Երկուսն էլ Ֆաթալի խանի գործիքները, նրա չար արբանյակներն էին: Մելիք Դավիթ ուրացողի վախճանը մեր ընթերցողներին հայտնի է: Դավիթ բեկը նրան գլխատել տվեց. նրա ամբողջ ընտանիքը Սատանի-կամուրջից ածել տվեց Որոտնա գետի մեջ: Նրա որդի Շահ-Կուլին, կռվի դաշտից փախչելու ժամանակ, Տանձատափ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ գյուղում սպանվեցավ մի կնոջ ձեռքով: Մնում էր մելիք Ֆրանգյուլը:

Ջեվու բերդի գրավումից երկու օր հետո, այդ մարդը, իր ամրոցի սենյակներից մեկի մեջ, անհանգիստ կերպով անցուդարձ էր անում: Գիշեր էր: Սենյակի դռան

հանդեպ կանգնած էր մի այլ մարդ մռայլոտ կերպարանքով և ճանապարհի հագուստով: Երևում էր, որ նա հենց նոր վերադարձել էր իր ուղևորությունից: Այդ մարդուն կոչում էին քեչալ Համբարձում. նա մելիքի զգիրն էր:

Ուրեմն այդպե՞ս, բերդը առեցին... խոսեց մտահոյզ մելիքը, շարունակելով իր անցուդարձը:— Հետո ի՞նչ արեցին:

Հետո ի՞նչ պետք է անեին,— պատասխանեց քեչալը ծիծաղելով. կարո՞ղ եք երևակայել, թե ինչ կանեին. մարդիկներին կոտորեցին, տները այրեցին, խանին իր ամրոցի հետ թռցրին օդի մեջ. հիմա Ջեվուն, նայեցեք, այսպես է դարձել:— Վերջին խոսքերի միջոցին նա բաց արեց իր ափը, ցույց տալու համար, թե բերդի տեղը նրա ափի նման հարթ հավասար է դարձել:

Շա՞տ են կոտորել:

Ավելի քան չորս հազար հոգի: Բոլորին կկոտորեին, եթե խանի վեզիրը և Ներսես սրբազանը չմիջնորդեին Բեկի մոտ:

Մնացած բնակիչները ի՞նչ եղան:

Հայերին գաղթեցրին ուրիշ տեղ§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§, իսկ թյուրքերին հրամայեցին հեռանալ դեպի Պարսկաստան*****************************:

Մելիքի վրդովմունքը հետզհետե սաստկանում էր. նա անդադար մատներով զգզգում էր իր երկայն մորուքը, որ թյուրքերի սովորության համեմատ ներկած էր հինայով:

Նա դարձյալ կանգնեց իր լրտեսի առջև, հարցնելով.

Բերդը ոչնչացնելուց հետո Բեկի զորքերը ո՞րտեղ գնացին:

Գնացին դեպի զանազան կողմեր նոր հաղթություններ անելու համար:

Կարո՞ղ ես առանձին-առանձին պատմել ինձ, թե զարապետներից որը ո՛ր կողմ գնաց:

Ինչո՞ւ չեմ կարող,— պատասխանեց լրտեսը, պարծենալով իր բերած տեղեկությունների վրա:— Ինքը Բեկը Մխիթար սպարապետի և Ներսես սրբազանի հետ գնացին Որոտնա բերդի վրա: Մելիք-Փարսադանին, Ավթանդիլ գնդապետին և Պապ զորապետին ուղարկեցին դեպի Գենվազի կողմերը: Մեղրին տիրելու համար: Իսկ Թորոս իշխանին ուղարկեցին դեպի մեր կողմը:

Ուրեմն իմ հին թշնամուն իմ դեմ են ուղարկել... ասաց նա ատամները կրճատացնելով:

Թորոս իշխանը և մելիք Ֆրանգյուլը տոհմային թշնամություն ունեին միմյանց հետ, որ ժառանգել էին իրանց պապերի ժամանակից: Նրանց թշնամությունը ավելի սաստկացավ, սկսյալ այն օրից, երբ մելիք Ֆրանգյուլը մահմեդականություն ընդունելով, մտավ Ֆաթալի խանի պաշտպանության ներքո և սկսեց Թորոս իշխանի երկրի վրա հարձակումներ գործել: Թորոս իշխանի երկիրը՝ Չավնդուրի գավառը, սահմանակից էր Բարգյուշատին, ուր իշխում էր մելիք Ֆրանգյուլը:

Թորոսի հետ այլևս ովքե՞ր կան,— հարցրեց մելիքը րոպեական մտածությունից հետո:

Թորոսի հետն է՝ իշխան Ստեփաննոս Շահումյանը, Մելիք-Փարսադանի որդի Բալի զորապետը և Թորոսի ազգական Մելիք-Նուբարը:

Բոլորը լա՛վ պտուղներ են... ասաց մելիքը դառն ժպիտով:— Ընտրությունը վատ չէ.. այդ Բեկը, երևում է, գործ հասկացող մարդ է... իմ դեմ ուղարկում է այնպիսի մարդիկ, որոնք հին հաշիվներ ունեն ինձ հետ վերջացնելու:

Բայց դու կարո՞ղ ես ինձ ասել, թե որքան հոգուց է բաղկացած Թորոսի զորախումբը,— դարձավ նա դեպի լրտեսը:

Կարող եմ,— պատասխանեց լրտեսը,— մատներով կարելի է համբարել նրա ունեցած զորքը. հինգ հազար հոգուց ավելի չի լինի. հազար հոգու չափ ձիավորներ են, իսկ մնացածները հետիոտներ:

Ինչպե՞ս են զինված:

Յատուկ Պոէմ

Ջենքերի կողմից, պետք է ասած, վատ չեն. Ասլամազ-Կուլի խանի բոլոր ընտիր զենքերը հիմա դրանց ձեռքումն է:

Մելիքը դարձյալ լուռ կացավ, շարունակեց իր անցուդարձը սենյակի մեջ: Նրա մի քանի րոպե առաջ մոայլված դեմքը այժմ փոքր-ինչ պարզվեցավ: Իր մտքում նա իսկույն հաշվեց, թե թշնամու հինգ հազարի դեմ որքան զորք կարող էր դուրս բերել ինքը և իր պաշտպան Ֆաթալի խանը: Նա կրկին դարձավ դեպի լրտեսը.

Դու ինձ ոչինչ չասեցիր տեր Ավետիքի մասին:

Հա՛, մոռացա, «մեծ էշը ախոռումն է մնացել»... պատասխանեց քեչալը ծիծաղելով:— Տեր Ավետիքը Բայինդուր իշխանի հետ (այդ գիժը մի զարմանալի մարդ է) և Տաթևի միաբան Խորեն հայր սուրբի հետ գնացին դեպի Զանգեզուրի և Սիսիանի կողմերը:— Մի բան ասեմ ծիծաղեցեք. դրանց զորքի մեջ կա մի կին, որին կոչում են Սառա, դա, ասում են, Խորեն հայր սուրբի սիրուհին է. կա և մի աղջիկ, որին կոչում են Փարիշան, դա ամբողջ զորախմբի որդեգրուհին է: Ամեն անգամ կռվից առաջ այդ աղջիկը իր ձեռքով արաղ է բաժանում զինվորներին, որ լավ կռվեն: Անիծածը շատ գեղեցիկ է, եթե ինձ էլ խմացներ, խաչը վկա, ես էլ առյուծ կդառնայի...

Լրտեսի վերջին խոսքերը ոչ շարժեցին մելիքի ծիծաղը և ոչ էլ հետաքրքրեցին նրան: Նա ընդհատեց հրապուրված քեչալի պատմությունը, հարցնելով.

Քո ինձ հաղորդած տեղեկությունները ինչպե՞ս հավաքեցիր:

Ես Բեկի բանակի մեզ էի, շատ բան այնտեղ խոսվում էր... ասաց լրտեսը, հետո սկսեց պատմել, թե որպիսի խորամանկություններ գործ դրեց իր ցանկացած տեղեկությունները ձեռք բերելու համար:

Քեզ չճանաչեցի՞ն:

Ինչպե՞ս կարող էին ճանաչել: Ամեն կողմից միշտ նոր և անծանոթ մարդիկ են գալիս և միանում են նրանց զորքերի հետ: Սկզբից երդում են տալիս և ընդունում են:

Յատուկ Պոէմ

Դու էլ երդվեցա՞ր:

Իհարկե, երդվեցա, բայց հավատացած եմ, որ նրանց խաչն ու ավետարանը իմ աչքերը չեն քոռացնի. հիմա շատ գեղեցիկ կերպով տեսնում եմ:

Շա՛տ ապրիս, Համբարձում,— համակրությամբ ասաց նրան մելիքը:— Բոլորը հասկացա, ինչ որ հարկավոր էր ինձ գիտենալ: Հիմա կարող ես գնալ, դու ճանապարհից ես եկել, հոգնած կլինես, քեզ պետք է հանգստանալ: Ես վաղ առավոտյան կրկին կանչելու եմ քեզ:

Լրտեսը գլուխ տվեց և հեռացավ:

Մելիքը մնաց միայնակ:

Գիշերից բավական անցել էր. աքաղաղները ձայնում էին. ամրոցի մեջ տիրում էր խորին լռություն. բորոը քնած էին: Արթուն էր միայն ամրոցի տերը: Նա ևս մոտեցավ և առանց հանվելու պառկեց անկողնի վրա, որ պատրաստված էր միևնույն սենյակում: Երկար պառկած մնաց, բայց քնել չկարողացավ: Դառն մտածություններ ալեկոծում էին նրա սիրտը: Նա նմանում էր մի մարդու, որ սարսափելի նավաբեկությունից հետո, մնում է մի կտոր տախտակի վրա, սկսում է կռվել ալիքների հետ, հուսալով, որ նրանք կամ կտանեն նրան դեպի ծովի անդունդը, կամ կձգեն ցամաքի վրա...

Լրտեսից ստացած տեղեկությունները Բեկի հաջողությունների մասին՝ թունավոր նետի նման ծակոտում էին նրա սիրտը: Նրա վրա ուղարկված էր իր հին թշնամին՝ Թորոս իշխանը, Չավնդուրի տերը: Այդ հպարտ, գոռոզ, ոխակալ իշխանի վրեժխնդրական ոգին նրան վաղուց հայտնի էր: Նա գիտեր, որ իշխանը կվարվեր իր հետ այնպես, որպես Բեկը վարվեց Դավիթ ուրացողի հետ: Եվ Թորոսը շատ իրավացի պատճառներ ուներ այդպես վարվելու: Ինքը զգում էր, թե ո՛րքան վնասներ էր հասցրել նրան, ո՛րքան վշտեր էր պատճառել նրան... այդ բոլորի համար պետք էր տուժել...

Բայց նրա աչքի առջև դրած էր մի ընդհանուր գործ՝ հայոց աշխարհի փրկության գործը: Բեկը և նրա կուսակիցները ուրիշ ոչինչ էին, եթե ոչ այդ գործի գլուխ

տանող բանվորները: Իր անձնական, մասնավոր հաշիվները Թորոսի հետ կորչում էին, անհետանում էին այդ գործի մեծության առջև:

Մելիքը բնավորությամբ բարի մարդ էր, բայց սաստիկ փառասեր: Իր փառասիրությանը զոհեց նա հայրենական կրոնը և մինչև անգամ իր հարազատ աղջիկը: Բայց նա իր համոզմունքներով իսկապես ոչ քրիստոնյա էր և ոչ մահմեդական: Նպատակը նրա մեջ արդարացնում էր ամեն տեսակ միջոցներ: Նրանց հարկավոր էր պահպանել իր տոհմային ժառանգությունը՝ Բարգյուշատի գավառի իշխանությունը: Դրա համար պետք էր գրավել երկու հզոր դաշնակիցներ, որպես էին՝ Ֆաթալի խանը և նրա եղբայր Աղասի խանը: Նա գրավեց նրանց, մեկի համար ուրանալով իր կրոնը, իսկ մյուսին տալով իր աղջիկը:

Բայց իբրև հայ, նա ցանկանում էր Հայաստանի բարին, ցանկանում էր, որ այդ երկիրը ազատ լինի, բախտավոր լինի, ցանկանում էր, որ նա ունենա իր հայ իշխողը, բայց այդ իշխողը լինի ոչ այլ ոք, բայց միայն ինքը: Ահա այստեղ էր հասնում նրա փառասիրությունը:

Նա բարկանում էր Բեկի հաջողությունների վրա, ոչ այն պատճառով, որ այդ հաջողությունները օգտավետ չէր համարում իր հայրենիքին, այլ առավել այն պատճառով, թե ինչու ինքը չպիտի լիներ պարագլուխ այդ ազգային շարժմանը, ինչու ուրիշները պիտի վայելեին այն փառքը, որին ինքն էր միայն արժանի:

Բայց նա ոչ մի ազգային շարժման պարագլուխ լինել կարող չէր. նա կորցրել էր իր հավատարմությունը հայ ժողովրդի աչքում, նա խորթացել էր հայ հասարակության համար: Ինչո՞ւ: Նրա համար, որ նա այլևս այնպես չէր աղոթում, ինչպես մյուս հայերը: Ո՞վ էր մեղավոր, ի՞նքը, թե հասարակությունը, որ նրան դուրս էր վիժում իր միջից, որ զզվանքով խորշում էր նրանից: Այդ զզվանքը ավելի կատաղեցնում էր նրան և հակամայից ծնեցնում էր նրա մեջ մի այսպիսի միտք. «Եթե դուք ինձ չեք ճանաչում իբրև ձեր մարմնից և արյունից, ես հավիտյան ձեզ ճանաչել չեմ ցանկանա...»:

Նա վեր կացավ պառկած տեղից, սկսեց կրկին անցուդարձ անել սենյակի մեջ: Խիղճը տանջում էր նրան: «Ոչ, մտածում էր նա, ինձ չի ների ոչ երկինքը և ոչ

երկիրը, եթե ես կդավաճանեմ իմ հայրենիքի փրկության գործին: Բեկի հաջողությունները դեռ չի կարելի բոլորովին ապահովված համարել: Նա, իրավ է, փշրեց մեր երկրի նշանավոր բռնապետներից մեկի՝ Ասլամազ-Կուլի խանի զորությունը, բայց դեռ ամենահրեշավոր վիշապը մնում է, որի գլուխը նույնպես պետք է խորտակել: Այդ վիշապը Ֆաթալի խանն է, որ նստած է մեր երկրի սրտի մեջ, իսկ ես նրա աջ ձեռքն եմ: Առանց ինձ նա ոչինչ է, իսկ առանց նրան ես ոչինչ եմ: Մեր երկուսի միավորությունը կազմում է մի սարսափելի ամբողջ, որի առջև կոչնչանա Բեկի բոլոր զորությունները: Բայց մի՞թե աստված և նրա սուրբերը կներեն ինձ, եթե ես միանամ օտարի հետ և պատերազմեմ իր հայրենիքի փրկիչների դեմ: Մի՞թե ապագա սերունդը մինչև հավիտյան անեծքով և նախատինքով չի դատապարտի իմ հիշատակը: Ոչ, ես ուրացողի անունը կրեցի, բայց դավաճանի անուն ժառանգել չեմ ցանկանա: Կգնամ Բեկի և Ներսիս սրբազանի մոտ, կչոքեմ նրանց առջև ու կասեմ. «Ընդունեցեք ձեր անառակ որդուն. կորած էի՝ գտնվեցա, մեռած էի՝ կենդանացա...»:

□Բայց ես ուշացա, ես շատ ուշացա: Ես այդ պիտի անեի այն ժամանակ, երբ մեր երկրի պետերը հավաքվեցան Տաթևի վանքի տաճարի մեջ և սուրբ Վարդանի գերեզմանի վրա ուխտ ուխտեցին, հավատարմության երդում տվեցին: Ես ուշացա: Հիմա նրանք այլևս չեն հավատա իմ անկեղծությանը: Եվ իրավունք ունեն չհավատալու: Իմ ամբողջ կյանքը, իմ գործունեությունը միշտ վատ վկայություն կտան իմ մասին: Ես միշտ ծածկված եմ եղել մի կեղծ, խաբուսիկ կեղևով: Դրսից ներկայացել եմ որպես պաշտոնյա, որպես գործիք օտարի, իսկ ներսից պաշտպանել եմ իմ ազգի շահերը: Ես հայտնապես վնաս եմ տվել իմ ազգին, բայց գաղտնապես օգնել եմ նրան: Բայց ո՞վ է քննում մարդկանց սիրտը, որ թաքնված է խավարի և մթության մեջ: Ամեն ինչ դատում են արտաքին փաստերով, որ ավելի աչքի են զարկում, որ ավելի շոշափելի են:

Ի՞նչ պիտի անես, երբ օտարի, երբ թշնամու ծառայության մեջ ես գտնվում: Մի պատառ պետք է ձգես նրա բերանը, որ կարողանաս ամբողջը ազատել: Ես տվեցի Ֆաթալի խանին մի վանք, որ նա իր համար ամառանոց կառուցանե և դրանով ազատեցի մեր բոլոր վանքերը: Ես տվեցի նրա եղբորը իմ հարազատ աղջիկը և դրանով ազատեցի հազարավոր աղջիկներ մահմեդականի կին լինելուց: Ես ուրացա իմ կրոնը, ընդունեցի մահմեդականություն, որ դրանով

գրավեմ իմ թշնամու մտերմությունը, որ դրանով ավելի խոր մտնեմ նրա սրտի մեջ, որ կարողանամ նրան իմ ձեռքում պահել: Այդ բոլորը արեցի ես միայն նպատակների համար: Բայց աստծուն հայտնի է, որ իմ նպատակները չար չէին: Նրանք կարող են այժմ չար երևնալ, որովհետև իմ նախասահմանությունը անկատար մնաց... ես չկարողացա ի կատար հանել այն մեծ շինվածքը, որի հիմքը դրել էի...»:

Այսպես տարուբերվում էր, օրորվում էր իր մտածությունների մեջ այդ դժբախտ մարդը, բայց մի ելք, սրտի և հոգու հանգստություն գտնել չէր կարողանում:

Սենյակի օդը խեղդվելու չափ ծանր էր. գուցե այդպես երևում էր նրան: Բորբոքված սրտի կրակը հարուցել էր նրա մեջ մի տեսակ տենդային ջերմություն, որ ազդում է և ուղեղի վրա: Նա մոտեցավ պատուհանին, բաց արեց լուսամուտը, նստեց նրա հանդեպ, որ փոքր-ինչ զովանա, որ փոքր-ինչ ազատ շունչ առնե:

Դրսում խաղաղ գիշեր էր: Նա երկար մի առանձին հաճույքամբ նայում էր գիշերային խավարի մեջ: Այդ խավարը համապատասխանում էր նրա մտքի խավարին: Որպես մթնոլորտի մթության մեջ նա որոշ ոչինչ չէր տեսնում, այնպես էլ իր մտքի խավարի մեջ ամեն ինչ պարզ չէր, ամեն ինչ պատած էր խորին մռայլով:

Հանկարծ նրա աչքին ընկավ լուսնի նորածին եղջյուրը, որը նշմարվում էր հորիզոնի վրա, և կամաց-կամաց իջնում էր դեպի իր մուտքը: Տիեզերքի մթության մեջ այդ աղոտ լուսատու կետը գրավեց նրա ուշադրությունը: Կարծես, նա պիտի պարզեր նրա մտքի մռայլը, կարծես, նրանից էր սպասում իր ճակատագրի վճիռը:

«Թո՛ղ աստված ինքը վճռե...» ասաց նա և գրպանից հանեց իր երկայն տերողորմյան, սկսեց մին-մին դարձնել նրա հատիկները, աչքերը չհեռացնելով լուսնի վրա նայելուց:

Տերողորմյայի վրա կային հիսուն հատիկներ, ամեն անգամ, երբ հիսուն թիվը լրանում էր, նա եղունգով մի խազ էր գծում պատի վրա: Երկար այդ

գործողությունը շարունակում էր նա, անշարժ աչքերը սևեռած պահելով լուսնի վրա: Պատի վրայի խազերը հետզհետե ավելանում էին:

Լուսինը մայր մտնելու մոտ էր: Այժմ նրա ձեռքերը սկսեցին դողդողալ, և սիրտը սաստիկ բաբախում էր: Բայց տերողորմայի հատիկները շարունակում էր դարձնել:

Լուսինը ծածկվեցավ լեռների ետևում, թողնելով հորիզոնի վրա մի աղոտ լուսավորություն: Նա սոսկալի զգացմունքով գծեց պատի վրա վերջին խազը: Մի քանի րոպե մնաց շվարած, խուլ անվճռականության մեջ: Հետո սկսեց հաշվել, գումարել խազերը;

«Մեկ, երկու, երեք... խազերի ամբողջ թիվը քսան և մեկ է.... ուրեմն գումարը կլինի մի հազար և հիսուն...»:

Նա սարսափելով ձեռքը խփեց իր ճակատին և քարացածի նման մնաց անշարժ:

Վիճակը դուրս եկավ հօգուտ Ֆաթալի խանին...

Յատուկ Դրէմ